

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2005 | ÅRGÅNG 9

Bokförlaget THALES

Desert and Justice, Serena Olsaretti (red),
Oxford: Clarendon Press 2003
Joakim Molander

ANTOLOGIN *Desert and Justice* är en sammanställning av elva artiklar av inflytelserika engelskspråkiga filosofer på temat förtjänst och rättvisa inom den politiska filosofin.

Antologin speglar en viktig, och allt mer uppmärksammad, riktning inom den politiska filosofin i allmänhet och teorier om ekonomisk rättvisa i synnerhet. Förespråkarna för denna riktning, som ofta utgår från Joel Feinbergs banbrytande arbete och till vilka antologins författare hör, argumenterar för att klassiska rättviseteorier som John Rawls socialliberala eller Robert Nozicks nyliberala inte tagit hänsyn till att personlig förtjänst bör spela en viktig roll vid en rättvis fördelning av resurser i ett samhälle. Enligt dessa »förtjänstteoretiker», som vi för enkelhetens skull kan kalla dem i den här recensionen, är det helt enkelt rättvist att en person som bidrar med mer i ett samhälle åtnjuter en högre andel av dess resurser än en som bidrar med mindre.

I den politiska filosofin är detta förhållningssätt tämligen kontroversiellt. Den vanligaste uppfattningen är att alla samhällsmedborgare just i sin egenskap av medborgare är lika mycket berättigade till samhällets resurser. Som förtjänstteoretikerna påpekar är det emellertid i högre grad accepterat att människor bör belönas eller bestraffas efter förtjänst inom moralfilosofin. Under senare år har särskilt den retributivistiska tanken att en brottsling bör bestraffas i proportion till svårighetsgraden i sitt brott (dvs. i proportion till sin moraliska *skuld* (eng. *desert*)) fått något av en pånyttfödelse. Detta tycks i sin tur återspegla en allmänmoralisk föreställning att den som begår en oförrätt bör få vad den förtjänar – varken mer eller mindre. Likaledes är det en allmän

föreställning att exempelvis en student som skriver en bra uppsats ska belönas med ett högre betyg än en som skriver en dålig, eller att en säljare som säljer många produkter är förtjänt av en högre bonus än en som säljer få. Enligt förtjänstteoretikerna är ett förtjänsttänkande av det här slaget ett uttryck för att vi behandlar människor som ansvariga för sina handlingar. Det är sålunda en central princip i det mellanmännsliga samspelet, och den borde därför också vara en central princip när det gäller en rättvis distribution av ett samhälles resurser.

I den föreliggande antologin redogör författarna för denna uppfattning, men diskuterar också ingående särskilt två av förtjänstteoriernas grundläggande problem. Ett av dessa problem är frågan huruvida förtjänst och jämlikhet är två oförenliga storheter. Det vill säga om det är så att ett samhälle som bygger på att varje individ belönas efter förtjänst med nödvändighet är ett ojämnt samhälle, och om ett jämnt samhälle med nödvändighet bygger på att varje individ inte kan belönas efter personlig förtjänst. Det andra problemet berör frågan om vad det egentligen innebär att belönas efter förtjänst. Den grundläggande frågan här är om förtjänst är något som avgörs (eller »mäts») i förhållande till varje persons enskilda gärningar för sig, eller om förtjänsten av en persons gärningar med nödvändighet måste avgöras i förhållande till andra personers gärningar. Med andra ord: Är förtjänst ett absolut eller ett relativt värde?

Författarna argumenterar utifrån likartade utgångspunkter, men förenas inte i något gemensamt förhållningssätt. Snarare visar deras olika bidrag på att de båda huvudproblemen är komplicerade och något förvirrande. Personligen finner jag inte detta särskilt förvånande. Frågor om rättvisa är så vitt jag kan bedöma kontextberoende. Det är en sak att tala om

vad som är en rättvis bestraffning för ett trafikbrott och en annan om vad som är passande för ett mord. Vidare är det väldigt olika saker att tala om vad som är ett rättvist straff för ett mord, och vad som är ett rättvist betygssystem. Sedan är det ytterligare en annan sak att tala om hur resurser i ett samhälle ska fördelas, och därvidlag finns stora olikheter beträffande fördelningen av olika sorts resurser såsom barnomsorg, bidrag, skatter och så vidare. Därför förefaller det mig omöjligt att kunna formulera den form av enhetliga och logiskt konsistenta rättviseteori som författarna till antologin eftersöker, och det är förvånande att ingen av dem funderar närmare över detta fundamentala problem.

Möjligen är en orsak till detta att de, liksom filosofer inom den analytiska traditionen plägar göra, inte undersöker verkliga och praktiska exempel utan snarare penetrerar fingerade och teoretiska exempel som de själva hittar på. De fingerade personerna A och B är vanligtvis huvudpersonerna i dessa exempel, och just i denna antologi funderas det bland annat över hur A och B rättvist bör fördela 100 guldstjärnor sinsemellan om A är dubbelt så bra som B. Normalt borde förstås A få 66 stjärnor och B 33 men om A av någon outgrundlig anledning inte kan få mer än t. ex. 50 stjärnor kan man fundera över om B då bör få 33 stjärnor (dvs. sin välförtjänta del av de 100 stjärnorna), eller blott 25 stjärnor (dvs. hälften så många stjärnor som A).

Även om man utifrån sådana enkla premisser kan visa på en rad oväntade teoretiska problem och paradoxer är det inte alltid lätt att se kopplingen till verkliga frågor om rättvisa i ett samhälles praktiska politik, och författarna hjälper oss inte på vägen därvidlag. En central fråga som de, upptagna som de är av de teoretiska komplikationerna i de fingerade exemplen, heller inte ställer sig är hur man

i verkligheten över huvud taget ska kunna avgöra i hur hög grad någon person bidrar till samhället. Det vill säga, hur kan man någonsin avgöra huruvida A är dubbelt eller hälften så förtjänt av ett samhälles resurser som B? Vilken mätsticka ska man då använda, och vilken är skalan?

Artiklarna i antologin vrider och vänder trots dessa problem på många teoretiskt intressanta frågor ur olika perspektiv och ger en god inblick i den pågående debatten om förtjänst och rättvisa. De många litteraturhänvisningarna är också mycket användbara för den som vill utforska området grundligare. Det bör dock noteras att läsaren bör vara någorlunda insatt i den politiska filosofins grundfrågor för att kunna tillgodogöra sig texterna.

→

Joakim Molander, fil dr i filosofi vid Åbo Akademi